

Gozdne vrste ptic in njihovo varstvo v Sloveniji

Specializirane gozdne vrste ptic

✉ Katarina Denac¹

FOTO: OTON NAGLOST

Gore in gozdovi so neločljivo povezani. Na katerikoli vrh se želimo v Sloveniji povzpeti, nas vedno na vznožju čaka vsaj nekaj hoje skozi gozd. Obe življenjski okolji povezujejo tudi ptice, med njimi najbolj očitno tiste, ki gnezdiijo na sami gozdni meji, npr. ruševca (*Tetrao tetrix*) in komatar (*Turdus torquatus*).

Nekatere gozdne vrste ptic so v Sloveniji pogoste in zaradi svoje neizbirčnosti široko razširjene v vseh tipih gozdov (t. i. generalisti, npr. škinkavec (*Fringilla coelebs*), črnoglavka (*Sylvia atricapilla*) in vrbji kovaček (*Phylloscopus collybita*)), druge pa so glede gnezdišča in virov hrane bolj zahtevne (t. i. specialisti). Slednje se zato pojavljajo le v določenih gozdovih, praviloma manj gospodarsko izkoriščanih, mestoma tudi odročnih

in zato bolj mirnih. Številne od teh vrst so tako v Evropi kakor tudi v Sloveniji uvrščene med ogrožene, za nekatere od njih pa so države članice EU na podlagi Direktive o pticah dolžne opredeliti tudi posebna varstvena območja (t. i. SPA = Special Protected Area), ki so del omrežja Natura 2000. To dolžnost je ob vstopu v EU izpolnila tudi Slovenija in med petindvajsetimi SPA razglasila tudi nekaj za planince zanimivih območij: Julijske in Kamniško-Savinjske Alpe, vzhodni del Karavank, Breginjski Stol s Planjo, Jelovico ter Pohorje.

SPECIALIZIRANE GOZDNE VRSTE PTIC

Nekatere od specializiranih gozdnih vrst ptic imenujemo tudi krovne vrste (angl. *umbrella species*), saj lahko zgolj iz njihove navzočnosti v gozdu sklepamo tudi na navzočnost cele palete drugih, po navadi ravno tako ogroženih vrst živali, ki za življenje potrebujejo podoben ali enak habitat. Pogostost takšne vrste na nekem območju nam veliko pove o ohranjenosti samega gozda, zato tem vrstam pravimo tudi indikatorske. Med njimi je na primer eden naših najredkejših detlov, belohrbti detel (*Dendrocopos leucotos*), ki se pojavlja skoraj izključno v starih bukovih sestojih s številnimi debelimi drevesi in veliko količino odmrle lesne mase. Ker je večina gozdov v Sloveniji gospodarsko izkoriščanih, najde najprimernejši habitat v gozdnih rezer-

¹ Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije – BirdLife Slovenija.

vatih, kjer ima narava proste roke pri oblikovanju sestojev. Podobno zahteven je triprsti detel (*Picoides tridactylus*), ki pa mu bolj ugajajo stara smrekovja, kjer ravno tako ne sme manjkati odmrlih stoječih in padlih dreves. Vanje dolbe gnezdilna dupla, služijo pa mu tudi kot prehranjevališča, saj v njih kar mrgoli zalubnikov in njihovih ličink. S sanitarno sečnjo zaradi gradacije lubadarja torej triprsti detel izgubi oboje hkrati – dom in hrano. Ker so na opuščena dupla triprstega detla vezani nekateri sekundarni duplarji, ki si dupel ne tešejo sami, npr. najmanjša evropska sova mali skovik (*Glaucidium passerinum*), pa to pomeni tudi manj gnezdišč zanje.

DEJAVNIKI, NEPRIMERNI ZA ŽIVLJENJE SPECIALIZIRANIH GOZDNIH VRST PTIC

Intenzivno gospodarjenje z gozdom ima poleg odstranjevanja odmrlega drevja iz gozda ter obveznih sanitarnih sečenj še nekaj značilnosti, zaradi katerih je popolnoma neprimerno za specializirane gozdne vrste ptic:

- težnja po poenotenju sestojev tako po starosti (debelini, višini) kakor tudi po vrstni sestavi, da se olajša posek,
- odstranjevanje dreves z dupli, na katera se gleda le kot na potencialni vir okužb za ostala drevesa – s tem se siromaši ponudba dupel za sekundarne duplarje, kar še zlasti prizadene večje vrste, npr. koconogega čuka (*Aegolius funereus*),
- sajenje za rastišče neprimernih (tudi tujih) drevesnih vrst – s tem se spremeni lastnosti habitata, ki lahko postane za specialiste čisto neprimeren,
- goloseki,
- strojna sečnja, ki favorizira enako debela drevesa, ki pa ne smejo biti predebela za procesorje – to vodi v homogenost sestojev in odsotnost debelih dreves,
- odpiranje prej še nedotaknjenih gozdov z gozdnimi prometnicami (ceste, vlake), s čimer se poveča navzočnost človeka v gozdu in omogoči intenzivno izkoriščanje lesa – to dejavnost spodbujajo vsakoletne subvencije, pri dodelitvi katerih je, paradoksalno, parcela višje točkovana in s tem bolj subvencionirana, če leži v območju Natura 2000. Varstveni status, ki naj bi naše najvrednejše gozdove zaščitil, jih torej zaradi sistema dodeljevanja subvencij postavlja v slabši položaj in jim dolgoročno znižuje naravovarstveno vrednost.

Ruševec FOTO: OTON NAGLOST

ŠKODLJIVI VPLIVI NA GOZDNE PTICE

V sedanjem času se zelo poudarja pomen lesa kot vira energije, kar predstavlja resno grožnjo gozdnim pticam. To namreč pomeni, da se bo iz gozdov v še večji meri kakor doslej odstranjeval tudi tisti les, ki do sedaj ni bil gospodarsko zanimiv, saj ga je mogoče briketirati in z njim dobro zaslužiti. V duhu kapitalističnih interesov je bila tudi popolna ukinitvev in občutno zmanjšanje nekaterih gozdnih rezervatov po vsej Sloveniji leta 2005, ko je ta status izgubilo kar 2.000 hektarov površin. Obseg gozdnega rezervata Kobile na Gorjancih je bil takrat zreduciran na gospodarsko nezanimive sestoje, medtem ko so bili naravovarstveno najvrednejši deli (stara debela bukovja) zaradi dobičkonosnosti izločeni iz rezervata. Naše gozdove je do sedaj relativno dobro

ščitila razdrobljena lastniška struktura, v kateri mnogo lastnikov gozdov zaradi takšnih in drugačnih razlogov s svojim gozdom ni gospodarilo intenzivno ali pa sploh ne. Pa se zaradi dodeljevanja koncesij velikim gozdarskim podjetjem spreminja tudi to. Koncesionarjem je v interesu v čim krajšem času iz gozda iztisniti čim več, zato lastnikom gozdov ponujajo nekaj drobiža v zameno za to, da lahko gospodarijo na njihovih parcelah. Nedopustno je, da v državnih gozdovih Triglavskega narodnega parka kot koncesionar gospodarji Gozdno gospodarstvo Bled, in sicer na način, ki ne zagotavlja primernih pogojev za vrste, varovane na tem SPA. Varstveni ukrepi na področju gozdarstva so pravzaprav čisto enostavni – prenehati je treba s škodljivimi praksami in subvencijami ter v čim večji meri prepustiti gozd naravnemu razvoju.

ŠE DRUGI ŠKODLJIVI VPLIVI NA GOZDNE PTICE

Ni pa gozdarstvo edini dejavnik z velikim vplivom na gozdne ptice. Nekatere so namreč ogrožene zaradi drugačnih motenj, ki jih povzroča človek, in sicer rekreacije, turizma, vključno z gradnjo turistične infrastrukture, in nabiralništva. Na te dejavnike so še posebej občutljive gozdne kure, zlasti divji petelin (*Tetrao urogallus*). Ta svatuje na posebnih predelih v gozdu, imenovanih rastišča, ki so praviloma dolga leta na istih lokacijah. Tam se spomladi v jutranjem mraku zbere več samcev, ki nato merijo moči s svojevrstnim svatovskim oglašanjem – klepanjem in brušenjem. Divji petelin je zelo občutljiv na hrup in stalno navzočnost človeka, zato rastišča, v bližini katerih je preveč motenj, z leti zamrejo in se izpraznijo. V alpskem svetu te motnje predstavljajo npr. ceste (ponekod speljane čez sredino rastišč!), športni centri in stalna prisotnost ljudi zaradi nabiranja gob in gozdnih sadežev.

Divji petelin je zaradi intenzivnega gozdarstva in motenj, ki jih povzroča človek, že izginil iz Trnovskega gozda, slabo pa mu kaže tudi na Snežniku, Kočevskem, Cerkljanskem in Pohorju. Hrup avtomobilov je izredno moteč tudi za gozdnega jereba (*Bonasa bonasia*), ki lahko v nekaj stometrskem pasu ob ces-

ti, pa čeprav makadamski, popolnoma izgine. Njegova nežna pesem se namreč ne more kosati z rohnenjem jeklenih konjev. Gozdne kure ogrožajo tudi žičnate ograje v gozdu in jeklenice vlečnic, saj jih dostikrat spregledajo in se vanje zaletijo v letu. Rešitev problemov ograjanja zaradi turizma in rekreacije je v spoštovanju zakonskih predpisov (npr. Uredbe o prepovedi vožnje z vozili v naravnem okolju, Uredbe o območjih Natura 2000, ki zahteva izvedbo presoje sprejemljivosti posegov v naravo) in obzirni uporabi gozdnega prostora.

EVROPSKO POMEMBNE GOZDNE PTICE

Kljub majhnosti naše države premoremo pomembne populacije nekaterih evropsko pomembnih gozdnih vrst, zlasti sov in žoln (navedeni so odstotki evropske populacije vrste brez Rusije): kozača (*Strix uralensis*) 1,7 %, sršenar (*Pernis apivorus*) in pivka (*Picus canus*) 1,1 %, črna žolna 0,6 % ter mali skovik in koconogi čuk 0,5 %. Preko spremljanja populacij izbranih vrst ptic, t. i. monitoringa, lahko precej dobro sledimo tudi splošnemu stanju ohranjenosti gozda. Zaenkrat je shema monitoringa vzpostavljena le za nekatere gozdne vrste na SPA (mali klinkač (*Aquila pomarina*), kozača, srednji detel (*Dendrocopos medius*) in be-

lovrti muhar (*Ficedula albicollis*) – razen kozače se vse omenjene vrste pojavljajo skoraj izključno v nižinskih poplavnih hrastovih gozdovih).

Nekaj novejših podatkov o gozdnih vrstah smo pridobili s projektom Novega ornitološkega atlasa gnezdil Slovenije, ki ga izvajamo na Društvu za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, vendar pa mnoge od teh vrst zahtevajo posebne metode popisovanja (npr. nočni popisi sov s predvajanjem posnetka samčevega oglašanja) in jih z običajnimi metodami popisov ne registriramo. Nujno bi bilo torej zasnovati celostni monitoring gozdnih vrst, s katerim bi pokrili tako varovane vrste SPA kakor tudi pogoste gozdne vrste po vzoru monitoringa pogostih ptic kmetijske krajine (FBI = Farmland Bird Index).

Z rednim spremljanjem in podpornimi ekološkimi raziskavami bi dobili vpogled v populacijsko dinamiko vrst in razloge zanjo. Navsezadnje je monitoring pravna obveza Slovenije, zapisana v Habitatni direktivi, ravno tako pa tudi redno poročanje o stanju populacij ptic Evropski komisiji. Nekoč naravi prijazen slovenski model gozdarstva se je v zadnjem desetletju dodobra prežl s kapitalsko logiko in se obrnil proti naravovarstvenemu aspektu svojega poslanstva. ◻

Divji petelin FOTO: PETER STRGAR